

Для правильного подхода в обучении нужны большие знания об особенностях развития детей с ЗПР. В настоящее время большое внимание уделяется обучению педагогов. Для этого увеличивается число различных курсов, семинаров, которые посвящены инклюзивному образованию в целом, а также которые обучают правильному подходу к детям с ООП и правильной постановке задач, составлению коррекционных программ и многое другое, что необходимо для достижения положительного результата в работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

Совместно с учебно – коррекционной работой нужно проводить и лечебно – профилактическую работу, которая будет включать в себя лечебно – физкультурный комплекс занятий. Учебно – воспитательная работа должна строиться на определении первопричины отклонения в развитии и принципах коррекционной педагогики. Так же должна быть обеспечена подготовка в личностно – развивающей сфере.

Дети с ЗПР при правильной организации коррекции, обучения и воспитания, способны на прогресс в навыках, знаниях и умениях. При положительной динамике дети с ЗПР имеют возможность к нормальной адаптации в обществе.

#### ЛИТЕРАТУРА:

1. Нарзулаев С.Б., Шуклова Л.А. Проблемы обучения детей с задержкой психического развития в условиях общеобразовательного учреждения // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2014.
2. Покаместова О.В. Особенности детей с задержкой психического развития (ЗПР) в период обучения в начальной школе // Проблемы современной науки и образования. 2014.
3. Блинова Л.Н. Диагностика и коррекция в образовании детей с задержкой психического развития. – М.: НЦ ЭНАС, 2003
4. Матвеева О.А. Развивающая и коррекционная работа. - М.: Педагогическое общество России, 2001.
5. Электронные ресурсы (интернет) - wikipedia.org – статья "Задержка психического развития" в Википедии.

ӘОЖ 378.24

<https://doi.org/10.53355/k9635-2927-2685-j>

#### ДИЗАРТРИЯСЫ БАР 5-6 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУ ТІЛІН ТҮЗЕТУ ШАРАЛАРЫ

Даулетканова М.Е.

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Алматы қ.*

E-mail: [madina\\_dauletkanova@mail.ru](mailto:madina_dauletkanova@mail.ru)

*Мақалада дизартриясы бар 5-6 жастағы балалардың ауызша сөйлеу тілін түзету шаралары талданған. Дизартриясы бар балалардағы фонетикалық сөйлеу бұзылыстарын жеңу үшін түзету-логопедиялық жұмыстың негізінде теориялық ережелерді сақтап, әртүрлі зерттеу еңбектерін талдай отырып дыбысты айту бойынша түзету жұмыстарының кезеңдері қарастырылған.*

**Тірек сөздер:** *логопедиялық әсер ету, дизартрия, қалыпты даму, артикуляциялық аппарат, логопедиялық жұмыс.*

*В статье проанализированы мероприятия по коррекции устной речи детей 5-6 лет с дизартрией. Для преодоления фонетических речевых нарушений у детей с дизартрией на основе коррекционно-логопедической работы рассмотрены этапы коррекционной работы*

по звукопроизношению с соблюдением теоретических положений и анализом различных исследовательских работ.

**Ключевые слова:** логопедическое воздействие, дизартрия, нормальное развитие, артикуляционный аппарат, логопедическая работа.

*The article analyzes measures to correct oral speech in children aged 5-6 years with dysarthria. To overcome phonetic speech disorders in children with dysarthria, the stages of correctional work on sound reproduction are considered, observing theoretical rules and analyzing various research works on the basis of correctional and speech therapy work.*

**Key words:** speech therapy effect, dysarthria, normal development, articulation apparatus, speech therapy work.

Дизартриядағы жетекші бұзылыс - орталық және перифериялық жүйке жүйелерінің органикалық зақымдалуымен байланысты сөйлеудің дыбыстық және просодикалық жағының бұзылуы.

Дизартрия — сөйлеу аппаратының иннервациясының жеткіліксіздігіне байланысты сөйлеудің айтылу жағының бұзылуы.

Дизартрия — латын термині, аудармада артикуляциялық сөйлеудің бұзылуы — айтылу (дис — белгінің немесе функцияның бұзылуы, артрон — буын). Дизартерияны анықтау кезінде авторлардың көпшілігі терминнің нақты мағынасынан шықпайды, бірақ артикуляция, дауыс қалыптастыру, темп, ырғақ және сөйлеу интонациясының бұзылысына сілтеме жасай отырып, оны кеңірек түсіндіреді [1].

Дизартриядағы дыбысты айтудың бұзылуы әртүрлі дәрежеде көрінеді және жүйке жүйесінің зақымдануының сипаты мен ауырлығына байланысты. Жеңіл жағдайларда дыбыстардың жеке бұрмалануы, "бұлыңғыр сөйлеу" бар, ауыр жағдайларда дыбыстардың бұрмалануы, ауыстырылуы және түсініксіздігі байқалады, қарқыны, экспрессивтілігі, модуляциясы зардап шегеді, тұтастай алғанда айтылым анық болмайды.

Дизартриясы бар балалардағы фонетикалық сөйлеу бұзылыстарын жөну үшін түзету-логопедиялық жұмыстың негізінде келесі теориялық ережелерді сақтау ұсынылады:

1. Қозғалыс құрылысын деңгейлік ұйымдастыру туралы ережелер (Н.А. Бернштейн).

Қозғалыстардың құрылысын деңгейлік ұйымдастыру күрделі қозғалтқыш әрекетін компоненттерге бөлуге және олардың қозғалыстар мен әрекеттерді реттеудегі рөлін анықтауға мүмкіндік береді. Мотор функциясын жүйелі ұйымдастыру, оның әртүрлі байланыстарының өзара әрекеттесуі туралы тұжырымдама мотор функциясы бұзылған жағдайда арнайы жаттығулар мен жаттығулар арқылы функционалды жүйені компенсаторлық түрде қайта құруға мүмкіндік береді.

2. Қозғалыстарды басқарудағы кинестезияның рөлі, қозғалыстардың кинестетикалық және кинетикалық негіздерінің өзара әрекеттесуі туралы ережелер (П.К. Анохин, Н.И. Жинкин, А.Р. Лурия).

Қозғалыс актісін жүзеге асыру үшін екі компоненттің болуы қажет: күрделі қозғалыстардың сараланған құрамын қамтамасыз ететін оның кинестетикалық негізі және тегіс моториканың қалыптасуына негізделген кинетикалық құрылымы (А.Р. Лурия). Ерікті қозғалыстар мен әрекеттер жоспарланған актіні нақты шығарылған актімен үнемі салыстыруды қажет етеді. Орындалған қозғалыстан келетін үздіксіз кері сигналдар жоспарланған әрекетпен салыстырылады және кері афферентацияның мазмұнын құрайды (П.К. Анохин). Кері кинестетикалық афферентация сөйлеу мүшелерінің қозғалысын басқару үшін тәжірибе жинақтаудың негізі болып табылады (Н.И. Жинкин).

3. Сөйлеу тілінің жағдайы мен баланың мотор сферасы арасындағы байланыс туралы ереже (Е.Н.Винарская, Л.А. Данилова, М.М. Кольцова, Л.В. Лопатина).

Қалыпты даму кезінде бала жалпы моториканы және қолдың сараланған қимылдарын дамытумен бір уақытта сөйлеудің дыбыстық жағын игереді. Саусақтардың

қимылдарын жаттықтыратын жүйелі жаттығулар, сөйлеудің дамуына ынталандырушы әсер етумен қатар, ми қыртысының жұмысын жақсартудың қуатты құралы болып табылады. Бұл байланыс әсіресе дизартрияда айқын көрінеді.

4. Дыбысты айтуды игерудің психофизиологиялық механизмдері туралы ережелер (В.И. Белтюков, Н.И. Жинкин, Р. Е. Левина, М. Е. Хватцев).

Көптеген зерттеулерде *дыбыстарды қабылдау және оларды айту* өзара байланысты және өзара шарттасқан екі процесс екендігі айтылған. Бұл жағдайда дыбыстық бірліктер үш аспект бойынша қарастырылады: перцептивті, артикуляциялық, акустикалық. Дыбысты дұрыс айтуды игеру процесі сөйлеу жүйесінің полиморфты бірлігін қамтамасыз ететін сенсорлық және моторлық функциялардың тығыз өзара әрекеттесуі негізінде жүзеге асырылады. Дұрыс айтылымды меңгеру үшін бала, ең алдымен, сөйлеу дыбыстарын есту арқылы анық және дұрыс қабылдауы керек, олардың айтылуына жеткілікті артикулярлық аппараты болуы керек, нәтижесінде осы тіл жүйесінің бірліктері пайда болады.

Логопедиялық әсер келесі қағидаттарды ескере отырып құру керек:

*Жүйелілік принципі.* Сөйлеу - бұл құрылымдық компоненттері тығыз өзара әрекеттесетін күрделі функционалды жүйе. Сондықтан түзету процесі сөйлеудің функционалды жүйесінің барлық компоненттеріне әсер етуді қамтиды.

*Даму принципі* (Л.С. Выготский бойынша "жақын даму аймағын" ескеру) сөйлеу терапиясы процесінде тапсырмалар мен лексикалық материалдардың біртіндеп күрделенуін болжайды. Жаңа тапсырмалар бастапқыда қарапайым лексикалық материалда берілген. Ақыл-ой әрекеті игерілгеннен кейін сіз оны неғұрлым күрделі сөйлеу материалында орындауға кірісе аласыз.

*Ақыл-ой әрекеттері кезең-кезеңмен қалыптастыру принципі* (П.Я. Халперин, Д.Б.Эльконин). Ақыл-ой іс-әрекетінің қалыптасуы - қолдаудың көмекші материалдандырылған құралдарын қолдана отырып, кеңейтілген сыртқы операциялардан басталатын ұзақ процесс, содан кейін біртіндеп азаяды, автоматтандырылады, ақыл-ой жоспарына аударылады.

*Жастың жетекші қызметін есепке алу принципі.* Ойын әрекеті - танымның маңызды процесі (Д.Б. Эльконин). Ойын барысында бала оның оқыту жағына емес, ойын-сауыққа назар аударады. Сондықтан, алынған дағдылар мен қабілеттерді игеру және шоғырландыру бала үшін байқаусыз, табиғи жолмен жүреді. Бұл принцип балалармен логопедиялық сабақтарды ұйымдастыруда ескерілді.

*Сараланған тәсіл принципі* әр баланың этиологиясын, механизмдерін, бұзылу белгілерін, жас және жеке ерекшеліктерін ескеруді қамтиды және жеке, кіші топ және фронтальды сабақтарды ұйымдастыруда көрініс табады.

Сонымен қатар жалпы дидактикалық принциптерді: көрнекілік, қол жетімділік және білімнің беріктігі принциптерін ескере отырып, сөйлеу терапиясының әсерін құру қажет.

Айта кету керек, танымал зерттеушілер О.В. Правдина, Г.В. Чиркина, Е.М.Мастюкова және М.В. Ипполитова жазған логопедияда кеңінен қолданылатын бірқатар классикалық әдістер әзірленді [2,3,4,5]. Дыбысты айтуды түзету әртүрлі әдістерге сүйене отырып жүзеге асырылады: көрнекі, ауызша, практикалық.

Дәстүрлі түрде авторлар дыбысты айту бойынша түзету жұмыстарының 3 кезеңін ажыратады:

#### **I. Дайындық кезеңі**

Мақсаты: сөйлеу және сөйлеу-есту анализаторын дыбысты дұрыс айтуға және айтуға дайындау.

Міндеттері:

##### **1. Артикуляциялық аппараттың қозғалғыштығын дамыту:**

*Гимнастикаға қойылатын талаптар:*

- \* Қысқа мерзімділік-2-3 минут, бірақ бірнеше рет.
- \* Әртүрлі анализаторларға сүйену.
- \* Жаттығулар оңай және қиындықсыз орындалады.

\* Статикалық және динамикалық жаттығулар тізбегі.

Егер артикуляциялық схема мүлдем қалыптаспаса, онда олар пассивті, пассивті-белсенді гимнастиканы қолданады. Содан кейін, егер бала еріннің, тілдің қажетті позицияларын өз бетінше ұстай алса, оларды өз бетінше өзгерте алса, олар логопедтің нұсқауларына сәйкес өндірілген белсенді гимнастикаға көшеді (О.В. Правдина, Г.В. Чиркина).

М.А. Поваляева артикуляциялық аппараттың моторикасын дамытуға арналған бірқатар жаттығуларды ұсынады. Оны жүргізу кезінде тактильді-проприоцептивті ынталандыру, статикалық-динамикалық сезімдердің дамуы, айқын артикуляциялық қозғалыстар үлкен маңызға ие.

- 1) Бет бұлшықеттеріне арналған жаттығулар
- 2) Бетке арналған жаттығулар
- 3) Ерінге арналған жаттығулар
- 4) Жақ сүйегіне арналған жаттығулар

М. Е. Хватцев ауыздың жағдайын бақылауды дамыту әдістемесін ұсынды.

## **2. Сөйлеудегі тыныстың дамуы:**

*Таланттар:*

Баланы диафрагматикалық тыныс алуға үйрету, ауыз және мұрын демін шығара білу, визуалды қолдауды (айна) тарту. Дем шығарудың күші мен ұзақтығы, мәжбүрлі (өткір және күшті) және тұрақты (ұзақ және тегіс) дем шығаруды жүзеге асыру мүмкіндігі, дем шығару бағыты. Дамыту дағдыларын жүзеге асыруға сөйлеу кезіндегі демалу кідірісі және бөліп сыртқа шығару барысында сөйлеу, жүзеге асыра білу ұзақ айтылу дауыссыз. Тыныс алу қозғалысы оңай және кедергісіз орындалуы керек. О.В. Правдина ән айтуды ұсынады.

*Статикалық жаттығулар* - конфигурацияның ауытқуларынсыз қабылдау, ұстау, санау.

*Динамикалық жаттығулар* - толық көлемде синкенезиясыз және біртіндеп қарқынмен орындалады.

## **3. Тірек дыбыстарының артикуляциясын нақтылау:**

Бұзылыс түріне байланысты әртүрлі тірек дыбыстары болуы мүмкін. Сөйлеу терапиясы үшін тірек дыбыстары ұғымы маңызды. Бұл артикуляцияның бұзылуына ұқсас дыбыстар (білім беру орны немесе әдісі), бірақ бала дұрыс айтады.

## **4. Есту қабілетін, есту қабілетін және фонемалық қабылдауды дамыту:**

- 1) сөйлемейтін дыбыстарды саралау;
- 2) биіктікті ажырата білуді дамыту,
- 3) бірдей сөйлеу материалындағы дауыстың күші мен тембрі;
- 4) дыбысталуы бойынша жақын сөздердің саралануы;
- 5) буындарды ажырату;
- 6) дыбыстың сөйлемейтін дыбыс бейнесімен арақатынасы;
- 7) дыбыстық талдаудың қарапайым дағдыларын дамыту.

## **5. Ұсақ моторикасын дамыту**

## **6. Жалпы дидактикалық міндеттері.**

Баланы логопедиялық кабинеттің жабдықтарымен таныстыру, сабақтармен, сабақтардағы дұрыс мінез-құлықпен таныстыру, баланың сабаққа деген ынтасын қалыптастыру қажет.

## **II. Бастапқы айтылым дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру кезеңі**

Ф.Ф. Рау дыбысты еліктеудің 3 әдісін анықтайды (имитациялық), механикалық және аралас.

### **Дыбыс қою**

*Мақсаты:* оқшауланған дыбысты дұрыс айтуды үйрету.

Жұмыстың мазмұны: дайындық кезеңінде пысықталған артикуляциялық аппарат органдарының қозғалысы мен жағдайын біріктіру және осы дыбыстың артикуляциялық базасын құру, ауа ағыны мен дауысты қосу (соңғы және дауысты дыбыстар үшін), оқшауланған дыбыстардың айтылуын пысықтау.

*Дыбысты шығарудың үш негізгі әдісі бар:*

Бірінші әдіс - еліктеу, баланың назарын қимылдарға, артикуляциялық аппарат мүшелерінің позицияларына (бұл жағдайда визуалды бақылау қолданылады) және осы фонеманың дыбысына (есту бақылауы) белгілейді. Бұл баланың дыбысты саналы түрде ойнауы үшін негіз жасайды. Сонымен қатар, тактильді-діріл сезімдері қолданылады, мысалы, қолдың артқы жағы ауаның итергіш ағынын немесе дыбыстық сымдардың дірілін дыбыстық дыбыстармен тексереді. Бұл әдіспен тірек дыбыстары кеңінен қолданылады.

Екінші әдіс - механикалық көмек. Ол балаға көру, есту және тактильді-тербелісті бақылау жеткіліксіз болған кезде қолданылады. Бұл жағдайда артикуляциялық аппараттың органдарына тиісті позицияны қабылдауға немесе қажетті қозғалысты орындауға көмектесу керек.

Үшінші әдіс - аралас, онда түпкілікті мақсатқа жетудің барлық мүмкін тәсілдері қолданылады - оқшауланған дыбыстың дұрыс айтылуын белгілеу.

Кез-келген дыбысты шығарудың барлық үш әдісімен әрдайым ауызша нұсқаулар, кинестетикалық сезімдер, визуалды, есту, тактильді-діріл бақылауы және тірек дыбыстары қолданылады.

**Дыбысты автоматтандыру (өндіру)**

*Мақсаты:* сөйлемнің барлық позицияларында және сөздегі барлық позицияларда дыбысты оңай және оңай айтуға үйрету.

Жұмыстың мазмұны: қойылған дыбысты буындарға, сөздерге, сөйлемдерге (питомниктер, өлеңдер, әңгімелер) және баланың тәуелсіз сөйлеуіне біртіндеп, дәйекті енгізуді құрайды. Алдыңғы материалды игерген кезде жаңа материалға көшуге болады.

**Дыбыстарды саралау**

*Мақсаты:* аралас дыбыстарды ажырата білуге және оларды өз сөзінде дұрыс қолдануға үйрету.

Жұмыстың мазмұны: алдымен оқшауланған, содан кейін буындарда, сөздерде, сөйлемдерде, таза сөйлеулерде, өлеңдерде, әңгімелерде және тәуелсіз сөйлеуде моторлы және акустикалық белгілер бойынша аралас дыбыстарды біртіндеп, дәйекті түрде саралау

Дыбыстармен жұмыс істеу реттілігі Г.В. Чиркина дыбыстармен жұмыс істеу реттілігі келесі факторлармен анықталатынын көрсетеді:

1) дыбыстардың айтылу үшін қол жетімділік дәрежесі және кішігірім айтылу қиындықтарынан үлкенге біртіндеп көшу. Дыбыстардың қол жетімділік дәрежесі артикуляцияның жеңілдігіне ғана емес, сонымен қатар артикуляцияның жеке элементтерін көрнекі қабылдау мүмкіндігіне және "дыбыстың ауызша бейнесінің" болуына байланысты. Көрінетін артикуляциясы бар дыбыстар мыналар болып саналады: [a], [o], [y], [э], [и], [п], [б], [М], [ф], [в], [ш], [ж], [л], [с], [т], [к] (артикуляцияның көрінетін элементтерінің азаю дәрежесі бойынша).

Артикуляцияның жеңілдігі бойынша дауысты дыбыстар ең қарапайым болып саналады, олардың арасында - [А], ол ауыз қуысының түбіне басылған тілдің алға жылжуымен қалыптасады.

Жарылғыш дауыссыз дыбыстар фриктивтерге қарағанда оңай сіңеді. Ең жеңіл ерінді дауыссыз дыбыс - бұл [п], ал [ф], [в], [х] - фриктивтердің ішіндегі ең жеңіл.

2) дыбыстардың артикуляциялық және акустикалық жақындығы. Егер оның артикуляциясы немесе акустикалық сипаттамасы бұрын алынған дыбыстың артикуляциясына немесе акустикалық қасиеттеріне жақын болса, дыбыстың ассимиляциясы күрделене түседі. Осыған байланысты дыбыстардың артикуляциялық және акустикалық белгілері бойынша жақындарының қойылымы уақытында таралуы керек.

3) сөйлеу материалдарының жеткілікті мөлшерін таңдау мүмкіндігі артикуляцияның қиын дыбыстары алдымен зерттелетін жағдайды түсіндіреді: мысалы, [ы] дыбысы [э] дыбысына қарағанда ертерек, бірақ соған қарамастан [э] жеңілірек.

Дыбысты айтуды түзетудің негізгі әдістері: мотор-кинестетикалық және есту-көру-кинестетикалық (Е.М. Мастюкова, М.В. Ипполитова).

1. Дизартриядағы дыбыстарды қоюдың ең көп таралған әдісі фонетикалық локализация әдісі болып табылады, онда дыбыстың "аналогы" шақырылады, ол акустикалық және артикуляциялық сипаттамалары бойынша дұрыс сөйлеу стандартына сәйкес келмейді, бірақ сонымен бірге сөйлеудің барлық басқа дыбыстарына нақты қарама-қайшы келеді. Дыбыстың шамамен айтылуы -дизартриясы бар бала үшін нормативтік артикуляцияны игерудің белгілі бір кезеңі. Дыбыс аналогын игеру баланың фонемалық көріністер мен дыбыстық талдау дағдыларын дамыту кезінде жұмыс істей алуы үшін жеткілікті (Г.В. Чиркина).

2. Әр дыбыста айтарлықтай ұзақ жұмыс уақыты (О.В. Правдина).

3. Әр түрлі артикуляциялық топтарға жататын бірнеше дыбыстармен бір уақытта жұмыс істеу қажеттілігі (О.В. Правдина).

4. Баланың компенсаторлық мүмкіндіктеріне сүйену (сақталған анализаторлар, дұрыс айтылатын дыбыстар, еріксіз қозғалыстар, дыбыстық тіркестер).

5. Дыбыстармен жұмыс жасауда белгілі бір дәйектілікті сақтау.

6. Патологиялық күшейтілген позотоникалық рефлексдердің дыбыстық айтылуына әсерін есепке алу және рефлекс позицияларындағы арнайы жаттығулар арқылы оның алдын-алу.

7. Дизартриядағы дыбыстық айтылымды түзету, әдетте, сөйлеудің интонациялық экспрессивтілігін жақсарту жұмысымен біріктіріледі (Л.В. Лопатина, Н.В. Серебрякова).

### **III. Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру кезеңі**

Мақсаты: балаларда сөйлеу дыбыстарын қатесіз қолдану дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру.

Е.М. Мастюкова және М.В. Ипполитова дизартриядағы сөйлеуді түзету бойынша жұмыстың негізгі міндеті сөйлеу коммуникациясын дамыту болып табылады, сондықтан дыбысты айту бойынша жұмыс әрдайым жеңілдетіп, оны қиындатпауы керек.

*Коммуникативті іс - әрекетті қалыптастыру* баланың жеке басын қалыптастыру мәселелерін шешудегі маңызды бағыт болып табылады.

Түзету дамыту ортасы түзету көмегі мен сөйлеу қабілеті бұзылған балаларды әлеуметтендіру қиындықтарын түзету, жеңу және тегістеу міндеттеріне сәйкес келетін жағдайларды ұйымдастыру мәселелерін шешеді.

Артикуляциялық моториканың бұзылуын түзетудің негізгі құралы-артикуляциялық гимнастика.

*Артикуляциялық гимнастика* - бұл артикуляциялық аппараттың бұлшықеттерін нығайтуға, сөйлеу процесіне қатысатын органдардың қозғалыстарының беріктігін, қозғалғыштығын және саралануын дамытуға бағытталған арнайы жаттығулар жиынтығы. Оның мақсаты - артикуляциялық аппарат мүшелерінің толық қозғалыстары мен белгілі бір позицияларын дамыту, қарапайым қозғалыстарды дыбыстарды дұрыс айту үшін қажетті күрделі қозғалыстарға біріктіру мүмкіндігі.

Дизартриямен ауыратын мектеп жасына дейінгі балалардың әр дыбыста жұмыс істеу мерзімі едәуір ұзақ. Әр балаға жеке көзқарас қажет. Дыбысты айту үшін ғана емес, тыныс алу және артикуляциялық режим үшін де жұмыс істеу керек. Дыбысты айту бойынша түзету жұмыстары неғұрлым ертерек басталса, болжам соғұрлым қолайлы болады.

Осылайша, дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балаларда дыбыстық айтылымның қалыптасуындағы кемшіліктерді жою үшін түзету жұмыстарының әдістері дәстүрлі түрде жұмыстың үш кезеңін қамтиды: I кезең - дайындық (мақсаты: артикуляциялық аппаратты дыбыстық айтылымды қалыптастыруға дайындау. Бастапқы бұзылыстарды түзету);

II кезең - бастапқы айтылымдық дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру (мақсаты: фонетикалық бұзылыстарды түзету);

III кезең - коммуникативтік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру (мақсаты: жаңа сөйлеу дағдыларын спонтанды сөйлеуге енгізу. Қайталама бұзылыстардың алдын алу).

Артикуляциялық моториканың бұзылуын түзетудің негізгі құралы-артикуляциялық гимнастика, артикуляциялық аппараттың бұлшықеттерін нығайтуға, сөйлеу процесіне қатысатын органдардың қимыл-қозғалысын, қозғалғыштығын және саралануын дамытуға

бағытталған арнайы жаттығулар жиынтығы. Дизартриясы бар ересек мектеп жасына дейінгі балаларда әр дыбыста жұмыс істеу мерзімі едәуір ұзағырақ. Әр балаға жеке көзқарас қажет.

#### ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатова Г.Б. Логопедия. Алматы: Дәуір, 2011. — 648б.
2. Правдина О.В. Правдина О.В. Логопедия. Учеб. пособие - Изд. 2-е, доп. и перераб. - М.: Просвещение, 1973. — 272с.
3. Чиркина Г.В. Методы обследования речи детей: пособие по диагностике речевых нарушений. — М.: Владос, 2003. — 44 с.
4. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии. Ранняя диагностика и коррекция. — М.: Просвещение, 1992. — 95 с.
5. Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушение речи у детей с церебральным параличом: Кн. для логопеда. - М.: Просвещение, 1985. [https://pedlib.ru/Books/5/0465/5\\_0465-80.shtml](https://pedlib.ru/Books/5/0465/5_0465-80.shtml)

ӘОЖ 37.035

<https://doi.org/10.53355/o5170-8219-9887-h>

### БОЛАШАҚ ЖАСТАРДА ТОЛЕРАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНЕ ТАЛДАУ

Джолдасова А.А.

Ғылыми жетекшісі: Сыдыкбекова М.А., п.ғ.к., оқытушы-дәріскер  
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: doszog@mail.ru

Мақалада ғылымдағы толеранттық, болашақ жастарда толерантты мінез-құлықты қалыптастыру мәселесіне талдау жасалынып, толеранттық категориясының маңызды аспектілері көрсетілген.

**Тірек сөздер:** толерант, толеранттық, мінез-құлық.

В статье рассматриваются вопросы толерантности в науке, формирование толерантного поведения у будущей молодежи, выделяются важные аспекты категории толерантности.

**Ключевые слова:** толерант, толерантность, поведение.

The article discusses the issues of tolerance in science, the formation of tolerant behavior among future youth, highlights important aspects of the category of tolerance.

**Key words:** tolerance, tolerance, behavior.

Толеранттық мәселелері антикалық дәуірден бастау алған. Антикалық кезеңнен өз жалғасын тапқан көптеген теориялық қағидалар қалыптасты. Ерте заманға зерттеулерде толеранттылық ұғымы «ізгілік», «рақым», «шыдамдылық», «төзімділік», «адамгершілік» идеялары негізінде көрініс тапқан. Аристотель (б.з.д. 384-322 ж.ж.) «Никомаховая этика» атты еңбегінде: өзіне мейірімділік көрсеткен адамға түсіністікпен қарайтын адамды жақсы деп есептеуге болмайды», «жақсы адам» өзгеге сондай қарым-қатынас көрсеткен адам, ал бұл қиын іс», - деп жазған [1, 85 б.].

Ғылымдағы «толеранттық» сөзінің этимологиясына назар аударсақ, толеранттық түсінігі латынның «tolero» - «шыдау», «төзу», «көндігу» сөзінен шыққан. Қазіргі шет ел сөздігінде толеранттық «tolerantia» деген латын терминінен алғанда, ағзаның кез-келген бір улы заттың қолайсыз жағдайына төзімділігі, біреуге, бір нәрсеге деген «шыдамдылық», «жұмсақтық» деп көрсетілген [2, 610 б.].